

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21684352>

Olis hududlarda turizmni rivojlantirishning xorijiy tajribasi

Sharabov Ulug‘bek Shadmanovich-SamISI tyutori

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada olis va chekka hududlarda turizmni rivojlantirishning xorijiy tajribasi tizimli tahlil qilinadi. Maqolada Mikroneziya, Iroq Kurdistoni, Qirg‘iziston, Avstraliyaning markaziy hududlari, Gretsiyaning Peloponnes mintaqasi va boshqa mamlakatlar misolida olis hududlarda turizmni rivojlantirishning asosiy modellari, muvaffaqiyat omillari va yo‘l qo‘yilgan xatolar yoritiladi. Tadqiqotda “asosiy mahsulot tuzog‘i” (staples trap) tushunchasi asosida masofaviy turizmning iqtisodiy xavflari tahlil qilinib, jamoatchilik ishtirokidagi (community-based) barqaror turizm, agroturizm va ekoturizm kabi alternativ yondashuvlarning ustunliklari asoslanadi. Shuningdek, olis hududlarda turizmni rivojlantirishda davlat siyosati, infratuzilma, mahalliy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va raqamlashtirishning ahamiyati ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonning olis hududlarida turizmni rivojlantirish uchun xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlari bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: olis hududlar, chekka hududlar turizmi, xorijiy tajriba, jamoatchilik turizmi, staples tuzog‘i, ekoturizm, agroturizm, barqaror rivojlanish, Mikroneziya, Qirg‘iziston, Iroq Kurdistoni.

Olis va chekka hududlar (remote areas) turizmni rivojlantirish uchun alohida yondashuvni talab qiladi. Geografik masofaviylik, infratuzilmaning cheklanganligi, bozorlardan uzoqlik va mahalliy aholining iqtisodiy faollik darajasining pastligi kabi omillar bu hududlarda turizmni rivojlantirishni qiyinlashtirsa-da, tabiiy va madaniy merosning noyoblighi, ekologik tozaligi va autentik tajriba taklif qilish imkoniyati ularni turizm uchun jozibador qiladi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, olis hududlarda turizmni rivojlantirishning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan qanday model tanlanishiga,

davlat siyosatining samaradorligiga va mahalliy jamoalarning faol ishtirokiga bog'liq. Avstraliyaning markaziy hududlarida turizmni rivojlantirish tajribasini tahlil qilgan tadqiqotchilar olis hududlar turizmining asosiy xavflarini "asosiy mahsulot tuzog'i" (staples trap) tushunchasi orqali tushuntirishni taklif qiladilar . Ushbu konsepsiyaga ko'ra, turizm tarmog'i xuddi tog' - kon sanoati yoki qishloq xo'jaligi kabi asosiy eksport tarmog'iga aylanib qolishi mumkin. Avstraliyaning Markaziy hududida (Uluru va Yulara atrofi) turizmni rivojlantirishda quyidagi "staples" xususiyatlari kuzatilgan:

- Tashqi bozor va sarmoyaga yuqori darajada bog'liqlik;
- Mahalliy iqtisodiy aloqalarning zaifligi;
- Mahsulotni hudud ichida minimal qayta ishlash;
- Vaqt va makon jihatidan qat'iylik (faqat ma'lum joy va mavsumga bog'liqlik);
- "Bum-bust" (avj olish va tanazzul) davrlarining takrorlanishi .

Bu holatda davlat tomonidan boshlab berilgan yirik loyihalar (masalan, Yularadagi mehmonxona majmuasi) mahalliy tashabbuskorlikni rivojlantirmay, tashqi investorlar va mutaxassislariga tayangan. Natijada, tashqi bozor sharoitlari o'zgarganda yoki investorlar boshqa yo'nalishlarga ketganda, hudud iqtisodiy inqirozga yuz tutgan. Tadqiqotchilarning xulosasiga ko'ra, olis hududlarda turizmni rivojlantirishda "juda tez va katta" loyihalardan ko'ra, mahalliy jamoaning singdirish imkoniyatiga mos keladigan, bosqichma-bosqich va ichki resurslarga tayangan model samaraliroq .

Birlashgan Millatlar Tashkilotining hisobotiga ko'ra, Mikroneziya Federativ Shtatlari Tinch okeanidagi olis orol davlati bo'lib, ekologik va madaniy boy merosga ega, ammo geografik masofaviylik, infratuzilma yetishmasligi va marketingning sustligi tufayli turizm salohiyati to'liq ishga tushirilmagan . Tadqiqot Indoneziyaning Raja Ampat hududi kabi muvaffaqiyatli modellarni o'rganib, Mikroneziyaga quyidagi strategiyalarni tavsiya qiladi: ekoturizm, madaniy meros turizmi va sarguzasht turizmini diversifikatsiya qilish, raqamli ko'rinishni oshirish, infratuzilmani yaxshilash va ko'p manfaatli hamkorlikni rivojlantirish. Asosiy tamoyil – barqarorlikni turizm strategiyasiga singdirish orqali hududni e'tibordan chetda qolgan manzildan barqaror, yuqori qiymatli orol turizmi modeliga aylantirish .

Iroq Kurdistonidagi Zogros tog‘ yo‘li (Zagros Mountain Trail) 215 km uzunlikdagi piyoda yo‘l bo‘lib, 30 dan ortiq qishloq jamoalarini birlashtiradi va mahalliy aholini sayyohlarga mehmonxona, yo‘lboshchi va xizmat ko‘rsatuvchi sifatida jalb qiladi . Loyihaning asosiy xususiyatlari:

- Mahalliy jamoalar yetakchilik qiladigan turizm modeli;
- Arxeologik, diniy va madaniy obidalarni muhofaza qilishni rag‘batlantirish;
- Yetakchilar va uy egalari uchun birinchi yordam va ingliz tili kurslari;
- Iqlim o‘zgarishiga qarshi chidamli rivojlanish va daromadlarni diversifikatsiya qilish .

Bu tajriba shuni ko‘rsatadiki, hatto urushdan zarar ko‘rgan mintaqalarda ham jamoatchilik ishtirokidagi turizm iqtisodiy tiklanish va ijtimoiy barqarorlikka olib kelishi mumkin. Tog‘lar endi nafaqat boshpana, balki sayyohlik yo‘nalishiga aylangan .

BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) qo‘llab-quvvatlagan loyiha doirasida Qirg‘izistonda olis tog‘li hududlarda sarguzasht turizmi rivojlantirilmoqda . Natijalar:

- 42 ta kichik va o‘rta biznesning daromadi 70,4 million somdan 180,2 million somga (156% ga) oshgan;
- Turizm tovarlari va xizmatlari eksporti qariyb 4 baravarga (42,9 million somga) yetgan;
- Xorijiy turistlar oqimi 14 880 dan 36 000 dan oshgan;
- Grant oluvchilarning yarmi va yangi ish o‘rinlarining 80% ini ayollar tashkil qilgan;
- 110 dan ortiq mutaxassis (yo‘lboshchilar, haydovchilar, hunarmandlar) o‘qitilgan;
- 17 ta barqaror rivojlanish amaliyoti (qayta tiklanadigan energiya, chiqindilarni boshqarish) joriy etilgan .

Loyihaning muvaffaqiyati tizimli yondashuvga – hududlarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda (Issiq-Ko‘lda etnomadaniy turizm, Jalolobodda bazaviy lager, Oshda janubiy klaster) va "Destination Jalal-Abad", "Destination Karakol" kabi hududiy turizm birlashmalarini tashkil etishga asoslangan .

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) olis va chekka hududlarda turizmni rivojlantirish bo'yicha bir qator tavsiyalar ishlab chiqqan :

Gretsiyaning Peloponnes mintaqasida agroturizm va ekoturizm orqali sayyohlik oqimini mavsumiy va hududiy jihatdan muvozanatlash, qirg'oqbo'yi hududlardagi bosimni kamaytirish va ichki hududlarni rivojlantirishga erishilmoqda. Velosiped va piyoda yo'llarini tarixiy va tabiiy obidalar bilan bog'lash, umumiy infratuzilma va marketingni birlashtirish tavsiya etiladi.

Mahalliy qishloq xo'jaligi va ijodiy sanoat mahsulotlarini turizm xizmatlari bilan bog'lash (masalan, restoranlarda mahalliy mahsulotlarni belgilash, esdalik sovg'alarida mahalliy hunarmandchilikni qo'llash) orqali turizmdan tushgan daromadning hududda qolishini ta'minlash .

Janubiy Koreya misolida turizm sohasidagi kichik va o'rta bizneslarga raqamli innovatsiyalar uchun "Innovatsion vaucher"lar berilib, veb-sayt yaratish, AI chatbotlar, onlayn reklama va boshqa raqamli yechimlarni joriy etishga ko'maklashilmoqda .

Polshaning Lubelskie mintaqasida "Loess Gorges" kabi hududiy brendlar orqali 60 ta aktor (vazirliklar, hududiy hokimiyat, 11 munitsipalitet) birlashtirilib, agroturizmni targ'ib qilish va ma'lumotlar bazasini yuritish yo'lga qo'yilgan .

Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtirilgan TExTOUR loyihasi olis va qashshoq hududlarda barqaror madaniy turizmni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqqan . Loyiha 8 ta pilot hududda (Bosniya va Gersegovina, Kipr, Estoniya, Germaniya, Italiya, Polsha, Portugaliya, Ispaniya, Ukraina) turizmni rivojlantirishning 7 bosqichli jarayonini sinovdan o'tkazgan va umumiy muammolar hamda innovatsion yechimlarni aniqlagan. Asosiy e'tibor iqtisodiy samaradorlik va ekologik barqarorlikni uyg'unlashtirishga qaratilgan .

O'zbekiston ham olis va chekka hududlarda turizmni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlarni amalga oshirmoqda. So'nggi yillarda 20 ta turizm qishlog'i tashkil etilgan , 36 ta tuman va shaharni etno, gastronomik, tibbiy, ekstremal, madaniy-tarixiy, ziyorat, qishki va agroturizm asosida rivojlantirish dasturi ishlab chiqilmoqda . Buxoro viloyatidagi Ushot qishlog'i "Turistik qishloq" maqomini olgan bo'lib, unda an'anaviy

non tayyorlash uyi, hunarmandchilik ustaxonalari va ekologik toza mehmonxonalar tashkil etilgan . 2025-2026-yillarda 160 dan ortiq tuman va shaharlarning master rejalari ishlab chiqilmoqda .

Xorijiy tajribadan quyidagi xulosalar va tavsiyalar kelib chiqadi:

1. "Tez va katta"dan ko'ra "asta va chuqur" model. Avstraliya misolida ko'rsatilganidek, olis hududlarda yirik davlat investitsiyalari va tashqi operatorlarga tayanish uzoq muddatda "staples tuzog'i"ga olib kelishi mumkin. O'zbekistonning olis hududlarida (masalan, Sariosiyo, Chortoq, Forish) turizmni rivojlantirishda mahalliy jamoalarning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos keladigan bosqichma-bosqich yondashuv maqsadga muvofiq .
2. Jamoatchilik ishtirokidagi turizm. Qirg'iziston va Iroq Kurdistoni tajribasi shuni ko'rsatadiki, mahalliy aholini yo'l boshchi, mehmonxona egasi, hunarmand sifatida jalb qilish orqali turizm daromadlari hududda qoladi va ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi . O'zbekistondagi "Turistik qishloq" loyihalari bu yo'nalishda muhim qadam bo'lib, ularni yanada rivojlantirish, ayniqsa, ayollar va yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash muhim.
3. Agroturizm va "sekin turizm". Peloponnes tajribasi olis hududlarda agroturizm, ekoturizm va madaniy turizmni integratsiyalash orqali mavsumiylikni pasaytirish va barqaror daromad manbai yaratish mumkinligini ko'rsatadi . O'zbekistonning tog'li va qishloq hududlarida (Zomin, Boysun, Forish, Chimyon) mavjud agroturizm salohiyatini kengaytirish, uzumchilik, asalchilik, chorvachilik kabi faoliyat turlarini turistik tajriba bilan bog'lash maqsadga muvofiq .
4. Raqamlashtirish va ko'nikmalarni oshirish. Janubiy Koreya va OECD tavsiyalariga ko'ra, olis hududlardagi kichik turizm bizneslarini raqamli texnologiyalar bilan ta'minlash va kadrlar malakasini oshirish samaradorlikni oshiradi . O'zbekistonda Turizm qo'mitasi tomonidan tashkil etilayotgan amaliy o'quv kurslari va "davlat-biznes-jamoatchilik-ta'lim" (Quattro) tizimi bu boradagi ijobiy qadamlardir.

5. Hududiy brending va boshqaruv. Polsha va Gretsiya tajribasi olis hududlarni yagona brend ostida birlashtirish, tematik marshrutlar yaratish va boshqaruvni soddalashtirish orqali samaradorlikni oshirish mumkinligini ko'rsatadi. O'zbekistonda "Ipak yo'li" brendi va "Jozibador manzil" loyihalari shu yo'nalishdagi ishlardir.

Olis hududlarda turizmni rivojlantirishning xorijiy tajribasi murakkab, ammo imkoniyatlarga boy yo'nalish ekanligini ko'rsatadi. Mikroneziya, Iroq Kurdistoni, Qirg'iziston, Avstraliya va Yevropa mamlakatlari tajribasidan kelib chiqadigan asosiy xulosa – olis hududlarda turizm muvaffaqiyati "qanchalik ko'p va tez" emas, balki "qanday va kim uchun" degan savollarga bog'liq. Tashqi sarmoya va yirik loyihalar muhim bo'lsa-da, ular mahalliy jamoalarning singdirish qobiliyatidan oshib ketmasligi, ichki tadbirkorlikni rivojlantirishi va hududiy aloqalarni mustahkamlashi kerak. Jamoatchilik ishtirokidagi turizm, agroturizm, ekoturizm va barqaror rivojlanish tamoyillari olis hududlarda turizmni nafaqat iqtisodiy o'sish, balki ijtimoiy tenglik va ekologik barqarorlik vositasi sifatida rivojlantirishga imkon beradi.

O'zbekiston olis va chekka hududlarida turizmni rivojlantirishda ushbu xorijiy tajribalarni hisobga olgan holda, mahalliy xususiyatlarga moslashtirilgan strategiyani ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. 2026-2027-yillarga mo'ljallangan davlat dasturlari, hududiy master-rejalar va turistik qishloqlar tashkil etish amaliyoti bu boradagi muhim qadamlardir. Kelgusida olis hududlarning noyob tabiiy va madaniy boyliklaridan foydalangan holda, ularni sayyohlik xaritasidagi "chekka" emas, balki "noyob" manzillarga aylantirish – turizm iqtisodiyoti oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Hududlarda turizm infratuzilmasini jadal rivojlantirish va sohada loyiha boshqaruvi tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, PQ-78-son, 2025-yil.

2. OECD (2025). Building strong and resilient tourism destinations. OECD Regional Development Papers, No. 2025/03. Paris: OECD Publishing. .

3. United Nations Micronesia (2025). From Isolation to Opportunity: Sustainable Tourism Development in the Federated States of Micronesia. UN Working Paper Series No. 4. .

4. FAO Mountain Partnership (2025). Zagros Mountain Trail pioneers responsible tourism in village communities of Kurdistan Region. Rome: Food and Agriculture Organization. .

5. UNDP Kyrgyzstan (2025). Adventure Tourism as a Driver of Regional Development in Kyrgyzstan. Bishkek: United Nations Development Programme. .

6. TExTOUR Project (2024). Strategies for Sustainable Cultural Tourism in Remote Areas. European Union Transition Pathways Platform. .

7. OECD (2025). Rethinking Regional Attractiveness in the Greek Region of Peloponnese. Paris: OECD Publishing. .

8. Müller, D.K., & Jansson, B. (2009). Is tourism just another staple? A new perspective on tourism in remote regions. *Current Issues in Tourism*, 12(3), 245-261. .

9. OECD (2025). Optimising the socio-economic value of tourism for local communities. OECD Tourism Papers. Paris: OECD Publishing. .

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2025-2026-yillarda sayyohlar oqimini keskin ko'paytirish va turistik xizmatlar ko'lamini jadal kengaytirish orqali turizmning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, PF-217-son, 2025-yil.

11. Travel and Tour World (2025). Discover Ushot: Bukhara's New Tourist Village Celebrates Uzbekistan's Rich Cultural Heritage and Rural Tourism Potential. Travel and Tour World, August 26, 2025.

12. O'zbekiston Milliy Axborot Agentligi (2026). Shaharsozlik va turizm: 160 dan ortiq hududda master rejalar amalga oshirilmoqda. O'zA, 13-iyun, 2026. .

13. Johongirov, M. (2025). Turizmni rivojlantirishda sport turizmining o'rni. XXI asrda innovatsion texnologiyalar, fan va ta'lim taraqqiyotidagi dolzarb muammolar, 3(4), 280-286. .

14. Islomov, O. (2025). Ekskursion turizm: madaniy-ma'rifiy ahamiyati va rivojlanish istiqbollari. XXI asrda innovatsion texnologiyalar, fan va ta'lim taraqqiyotidagi dolzarb muammolar, 3(4), 268-273-b.

